

Горченко О. А.,
аспірант

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ДИСКУРС-АНАЛІЗ ЯК ЗАСІБ ДОСЛІДЖЕННЯ ІДІОСТИЛЮ

Анотація. У статті окреслено визначення дискурсу як лінгвістичної категорії. Розглянуто сучасні підходи до аналізу ідіостилю, запропоновані вітчизняними та зарубіжними дослідниками.

Ключові слова: дискурс, художній дискурс, дискурс-аналіз.

Постановка проблеми. Останнє десятиліття науковці досліджують ідіостилю, акцентуючи увагу на когнітивних процесах у мовленнєвих актах. Саме дискурс тісно пов'язаний із ментальними і когнітивними явищами та діями у свідомості учасників мовлення. Це зумовлює появу нових підходів як до тлумачення терміна «дискурс» так і до пошуку перспективних методів дискурс-аналізу у наративі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження дискурс-аналізу в ідіостилю є дискусійною проблемою, оскільки виникають нові підходи і методи, які знайшли своє відображення у працях К.С. Серажим, І.А. Бехти, Л.Г. Бабенко, О.В. Євтушенка, Т. ван Дейка, Б. Деллінжера, Т. Хуккіна, Я. Іфверсена, Р. Водака, Р. Якобсона.

Мета цієї наукової статті полягає у визначенні поняття дискурсу, пошуку нових підходів дискурс-аналізу в індивідуальному мовленні автора. Для досягнення вказаної мети особливу увагу слід звернути на реалізацію таких **завдань**: розглянути дефініцію «дискурс» із погляду вітчизняних і зарубіжних науковців, окреслити основні характеристики аналізу дискурсу у письмовій та усній формі, надати рекомендації дослідникам щодо застосування конкретних підходів у власних дослідженнях дискурс-аналізу у наративі.

Виклад основного матеріалу. Визначення дискурсу досі є надзвичайно суперечливим і дискусійним. Лінгвісти трактують поняття з різних позицій, тому і виникає безліч підходів до дослідження як письмового, так і усного дискурсів. Якщо Гай Кук [8, с. 156] визначає поняття дискурс як мовний простір, який є впорядкованим і об'єднаним певною метою, то Девід Нунан твердить, що це – мовний простір, який складається з декількох речень, пов'язаних між собою [14, с. 8]. Гюнтер Кресс і Ян Паркер зауважують, що термін дискурс є взаємопов'язаним і організованим набором тверджень, що несуть певну цінність і значення [13; 15].

І.А. Бехта зазначає, що основою художнього дискурсу (далі – ХД) є людська свідомість [2, с. 109]. Дослідник виділяє три базові тези суті ХД:

- про трансфер послідовності речень у дискурсі;
- про функціональність ХД;
- про процес творення і сприйняття дискурсу [3].

Варто зазначити, що дискурс-аналіз є широкою і комплексною дисципліною. За К.С. Серажим, основними якісними характеристиками аналізу дискурсу, який виконує роль методологічного інструмента нової парадигми, є такі положення:

1. Аналіз дискурсу досліджує усну та письмову форми мовної комунікації, що відбувається за нормальних, природних

умов. Лінгвістичним матеріалом служать як письмові тексти, так і виконані відповідно до прийнятих норм протоколи спостережень і транскрипти усних дискурсів, включаючи інтерв'ю з інформантами. Цим аналіз дискурсу відрізняється від наукових пошуків у руслі теорії мовних актів і формальної прагматики, а також від більшості досліджень у рамках експериментальної психології та соціології, що звертаються до текстового матеріалу. Водночас аналіз дискурсу передбачає охоплення ширшого кола теоретичних питань і мовного матеріалу порівняно з конверсаційним аналізом.

2. Аналіз дискурсу якнайретьельніше досліджує предметно-змістову сторону спілкування, приділяючи більше уваги його соціальній організації, ніж формально-лінгвістичній. Цим він відрізняється від лінгвістики тексту й аналізу діалогу, зазвичай орієнтованих на вироблення схем, що не враховують зміст (наприклад, ті, які описують когезію тексту або діалогу).

3. Аналіз дискурсу тримається на «трьох китах», трьох найважливіших категоріях: дія, будова і варіативність. Коли людина щось говорить або пише, вона здійснює соціальні дії. Конкретні властивості цих соціальних дій визначаються тим, за допомогою яких саме мовних ресурсів, відібраних мовцем із розмаїття мовних засобів, функціональних стилів, риторичних прийомів і т. д., побудовані усний дискурс або письмовий текст. З одного боку, цікавий сам процес побудови дискурсу. З іншого боку, оскільки дискурс і текст уплетені в живу тканину соціальної діяльності та міжособистісної взаємодії, їхня варіативність має відображати особливості різних соціально-діяльних контекстів і намірів авторів.

4. Однією з центральних характеристик аналізу дискурсу є посиленна увага до риторичних, аргументаційних структур усіх без винятку типів тексту і дискурсу.

5. Нарешті, аналіз дискурсу все виразніше набуває когнітивної спрямованості, прагнення за допомогою вивчення усної та письмової комунікації вирішувати питання співвідношення і взаємодії зовнішніх і внутрішніх світів людини, буття та мислення, індивідуального та соціального. Це вже виявилось в перегляді низки базових психологічних категорій: настанова, сприйняття, пам'ять, навчання, емоції та ін. Аналіз дискурсу особливу увагу приділяє таким когнітивним явищам, як знання, вірування та уявлення, факт, істина і помилка, думка й оцінка, процеси розв'язання проблем, логічного мислення тощо [6, с. 24–25].

ХД є сукупністю художніх праць, які є результатом толерантної взаємодії авторських інтенцій, складного комплексу можливих реакцій читача і тексту, що виводить цю працю у простір семіосфери (сукупність усіх знакових систем, які використовуються людиною, включаючи текст, мову, культуру в цілому) [4, с. 164].

Л.Г. Бабенко виділяє такі підходи до вивчення художнього дискурсу: лінгвоцентричний, текстоцентричний, антропоцентричний і когнітивний [1, с. 16].

У дослідженні дискурсу необхідно звернути увагу на такі складові частини:

- антропоцентричну, оскільки дискурс є продуктом мовомислення та включає до свого складу фактор людської свідомості;

- соціальну, в якій дискурс визначається обставинами соціальної взаємодії людей [2, с. 108–109].

У межах **когнітивного підходу** художній твір осмислюється як складний знак, що виражає знання письменника про дійсність, втілену за допомогою організованих засобів мови в художньо-образній системі певного твору, в якому мовленнєва особистість автора в процесі текстової діяльності проявляється в його ідейно-тематичній та індивідуально-стилістичній своєрідності: про що він пише, до чого закликає, як, за допомогою яких засобів він це робить. Будь-який художній твір є деяким специфічним судженням про життя, образом самої дійсності, пропущеним крізь призму авторського сприйняття і втіленим за допомогою засобів мови [7, с. 161].

За словами Т. ван Дейка, дискурс – це складне когнітивне утворення, для його аналізу слід виокремити структури для репрезентації знань. Модель ситуації є основою відтворення знань, базу якої створюють особисті знання учасників комунікації чи адресатів тексту. Ці особисті знання нагромаджують попередній індивідуальний досвід, наміри та настанови, думки, почуття та емоції. Дослідник зауважує, що людина розуміє текст тоді, коли вона ідентифікує ситуацію, про яку йдеться в тексті, у власному, суб'єктивному внутрішньому світі, на базі власного суб'єктивного досвіду, за допомогою власних, суб'єктивних моделей явищ та ситуацій.

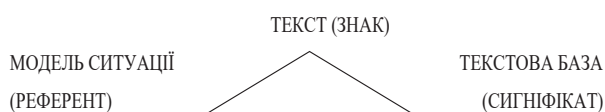

Схема 1. Когнітивна репрезентація дискурсу

Розглядаючи новини в мас-медіа як певний вид дискурсу, ван Дейк рекомендує структуру побудови такого дискурсу, що складає кілька глибинних рівнів. Декодування дискурсу визначається двома узагальнюючими пластами – структурами релевантності та риторичними операціями. Вони формують наступний рівень репрезентації дискурсу – стиль, що реалізує структури третього рівня, які поділяються на два види: локальні, або мікроструктури, та глобальні, або макроструктури. Локальні структури включають морфологічні, синтаксичні та лексичні засоби. Мається на увазі усне або письмове джерело повідомлення, формування фраз і деякі надсинтаксичні засоби утворення зв'язних текстів. До глобальних структур належать семантичні макроструктури – топіки і теми, а також формальні суперструктури – схеми взаємодії текстів у дискурсі [10].

Праця Б. Деллінжера є продовженням когнітивного напрямку дослідження дискурсу, розпочатого Т. ван Дейком. Когнітивний підхід Б. Деллінжера зорієнтований на вивчення репрезентації знань у дискурсі у формі фреймів-скриптів. Науковець репрезентує фрейм як мережу, що складається з вузлів та зв'язків між ними. Кожен вузол наповнений завданням, що репрезентує характерні риси певної ситуації. За своєю структурою фрейм складається з макропропозиції (теми) і слотів, що заповнюються ропозиціями [9].

У статті «Text, Discourse, Concept: Approachesto Textual Analysis» Я. Іфверсен презентує **нараторологічний підхід** до аналізу дискурсу. Науковець вважає, що основу аналізу наративу формує вивчення питань часу, структури, побудови, рольової діяльності автора, наратора й аудиторії, фактор адресата. У літературній теорії концепція дискурсу позначає шлях зникнення розмежування між літературними і нелітературними текстами. Я. Іфверсен наративний аналіз використовує для дослідження ХД. Вивчення ХД вчений базує на засадах дослідження соціолінгвістичної та культурної ситуації, визначення комунікативної домінанти культурної і мовленнєвої діяльності та її художнього втілення, метакомунікативної та метамовної діяльності, структурних і лексичних особливостей організації дискурсу. Отже, за Я. Іфверсоном, аналіз наративу є ключовим у структурі вивчення ХД, за допомогою якого моделюється культурно-лінгвістичний універсум відповідної епохи на основі встановлення комунікативних і стилістичних параметрів [12].

Т. Хуккін досліджує дискурс із погляду **функціонального підходу**. Вчений зауважує, що під час аналізу дискурсу необхідно звернути увагу на такі елементи мови, як контекст (що відбувається), тенор (роль учасників), спосіб (організація тексту, мовні засоби); семантика, що складається з трьох елементів – ідеаційної семантики (змісту пропозиції), інтерперсональної семантики (висловлення ставлення до змісту пропозиції), текстуальної семантики (тематичної і рематичної структури), а також графічні, фонологічні, лексичні і граматичні аспекти. Соціальні аспекти мови і її комунікативна функція є базовими компонентами для дослідження граматики. Вчений акцентує увагу на розумінні інформації як адресантом, так і адресатом, передбачуваності інформації, відтворенні мети, здатності не відхилитися від теми. Т. Хуккін вважає, що проблема вибору структури і жанрів є основними чинниками успішного аналізу [11].

Заслуговує на увагу також запропонований Р. Водак та її колегами з Інституту мовознавства Віденського університету **дискурсивно-історичний метод дослідження дискурсу**, підґрунтям якого є соціо- та психолінгвістична теорія породження тексту [16]. За цією методологією, дискурс має досліджуватися на трьох рівнях – соціопсихологічному, когнітивному та лінгвістичному. Особливістю цього методу є включення до аналізу дискурсу і власне лінгвістичного, й історичного матеріалу. Отже, дослідження змісту дискурсу та його інтерпретація здійснюється вже не тільки лінгвістами, а й представниками інших наук [6, с. 24].

Для аналізу різних видів дискурсу можна залучити методику **аналізу мовленнєвих актів**, що допоможе виявити мовні факти, характерні для кожного виду дискурсу. Розширити й поглибити дослідження дискурсу в цьому напрямку дає змогу методологія теорії оповідання (нараторології), відправним пунктом якої є праця Р. Якобсона «Лінгвістика й поетика», в якій він запропонував схему функцій акту комунікації [5].

Отже, для аналізу дискурсу найбільш плідним і науково обґрунтованим є комплексний за своєю суттю метод дискурс-аналізу, що полягає у виявленні та вивченні як вербальних компонентів, так і прагматичних чинників, і включає в себе увесь методологічний арсенал лінгвістичних і суміжних із ними дисциплін.

Висновки. Підводячи підсумок, можна стверджувати, що дефініція дискурсу досі залишається неоднозначною і розмитю. Дослідники виділяють такі основні підходи у дослідженні

ідіостилів, як когнітивний, нараторологічний, функціональний, дискурсивно-історичний, методика аналізу мовленнєвих актів. Варто зазначити, що лише комплексний підхід чи комбінування декількох вищезазначених методів може спроектувати детальний та розгорнутий аналіз ХД. Застосування взаємодоповнюючої методики для дискурс-аналізу індивідуального мовлення автора на власній практиці є перспективною для подальшого дослідження.

Література:

1. Бабенко Л.Г., Казарин Ю.В. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика: учебник; практикум. М.: Эдиториал УРСС, 2009. 496 с.
2. Бехта І.А. Дискурс наратора в англomовній прозі. К.: Грамота, 2004. 304 с.
3. Бехта І.А. Сучасні напрями вивчення художнього дискурсу. Наукові записки Луганського національного університету імені Т. Шевченка. Серія «Філологічні науки». 2011. № 1 (33). С. 244–255.
4. Евтушенко О.В. Художественная речь как инструмент познания. М.: Языки славянской культуры, 2010. 552 с.
5. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика. Структурализм: «за» и «против». М., 1975. URL: <http://www.philology.ru/linguistics1/jakobson-75.htm>
6. Серажим К.С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність. На матеріалах сучасної газетної публіцистики: монографія. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2002. 392 с.
7. Четверикова О.В. Эмоционально-смысловые доминанты в художественной речи Н. Гумилева и вербальные средства их манифестации. Слово и текст: психолінгвістический подход: Сб. научных трудов / гл. ред. А.А. Залевская. Тверь: Изд-во ТвГУ, 2005. Вып. 4. С. 160–165.
8. Cook G. The Discourse of Advertising. London: Routledge, 2001. 272 p.
9. Dellinger B. Finnish views of CNN television news: a critical cross-cultural analysis of the American commercial discourse style. Vaasa: Finland, 1999. 337 p.
10. Dijk T.A. van. Strategies of discourse comprehension. N.Y.: Academic Press, 1983. 418 p.
11. Huckin T.N. Discourse Analysis. Washington, CD: US Department of State. P. 78–92.
12. Ifversen J. Text, Discourse, Concept: Approaches to Textual Analysis. Kontur. 2003. № 7. P. 60–69.
13. Kress G. Linguistic Processes in Sociocultural Practice. Oxford University Press. 1989. 116 p.
14. Nunan D. Discourse analysis. Introducing. London: Penguin Books. 1993. 144 p.
15. Parker Ian. Title, Discourse Dynamics: Critical Analysis for Social and Individual Psychology. Routledge, 1992. 169 p.
16. Wodak R. Methods for Critical Discourse Analysis. London: Sage, 2009. P. 1–33.

Горченко О.А. Дискурс-анализ как средство исследования идиостиля

Аннотация. В статье исследуется проблема определения дискурса как лингвистической категории. Рассмотрены современные подходы к анализу идиостиля, предложенные отечественными и зарубежными исследователями.

Ключевые слова: дискурс, художественный дискурс, дискурс-анализ.

Horchenko O. Discourse analysis as the means to research idiostyle

Summary. The problem of discourse as linguistic category is researched in the article. Modern approaches to idiostyle analysis by native and foreign researchers are reviewed.

Key words: discourse, fictional discourse, discourse-analysis.